

Magyar Jog

Főszerkesztő
TÓTH MIHÁLY

Szerkesztő
SZÉCSÉNYI-NAGY
KRISTÓF

TANULMÁNYOK

Schanda Balázs

Keresztény vagy semleges? Az Alaptörvény identitásának kérdése

A jogrendszer átalakulása, melynek nem csak tanúi, de részesei lehetünk 2010 óta, aligha értékelhető anélkül, hogy alapállásunkat tisztázzuk. Demokratikus és jogállami keretek között Magyarországnak először született egységes alkotmánya. Ugyanakkor az alkotmányozás sikere önmagában nem mérhető sem az elfogadás tényén, sem az elfogadott szöveg minőségén, de az új sarkalatos törvények megalkotása is kevés hozzá. Sikerről akkor beszélhetünk majd, ha az Alaptörvény évtizedek során a politikai közösség – a nemzet – élete számára alkalmas keretnek bizonyul, azaz nem csak egy szabadon választott Országgyűléstől eredő formális legitimitációval rendelkezik, hanem a gyakorlatban is érvényesül, és általános elfogadottságot szerez. Egy alkotmány átfogó értékeléséhez tehát évtizedes távlat szükséges.

Az Alaptörvénnyel kapcsolatos viták meghatározó kérdése, hogy többen az állam világnézeti semlegességének feladását, a kereszténység melletti intézményes állásfoglalást látnak – az Alaptörvény első mondatától az utolsóig.¹ A jelen írás a vitatott szövegelemek értel-

mezésének kísérleteként nyilván magán hordozza szerzőjének korlátait: véleményem szerint félreértésen alapul a kereszténység melletti elkötelezettség feletti öröm és aggodalom egyaránt. Ehhez azt kell vizsgálnunk, hogy az Alaptörvény szakít-e az állam világnézeti semlegességének elvével, melyet az Alkotmánybíróság több mint két évtizeddel ezelőtt, német mintára megfogalmazott.² Más kérdés, hogy a Nemzeti hitvallás értékvilága kiegyensúlyozott vagy egyoldalú,³ az Alaptörvény-nyel való azonosulás mennyire ütközhet előítéletekbe vagy valós akadályokba.

1. Stabilitás és újítás

A megértés szándékával közelítve is szembesülünk azzal, hogy az alkotmányozó nem minden vonatkozásban követte a tankönyveinkben eddig rögzített uralkodó álláspontot. Lehetnek változások, melyek mégoly kreatív értelmezéssel sem simulnak be az alkotmányról eddig tanított tételekbe. Az utómunkálatok (így az Alaptörvény negyedik-ötödik módosítása) sem a stabilitást sugallják. Egy-egy alapjog eddig megszilárdult vagy

ti meg. A szekuláris értékek és az evilági humanizmus – szemben a lengyel konstrukcióval – említést sem érdemeltek. Így szerintem az Alaptörvény közelebb áll az iszlám sharia es a szunnita doktrínák állami jogforrási jellegét elismerő egyiptomi alkotmányhoz, mint a vallási, világnézeti egyenlőséget előíró lengyelhez.” „Az Alaptörvény fő problémái nem oldhatók meg jogértelmezéssel”. Tóth Gábor Attila alkotmányjoggal Súlyom Péter beszélget. Fundamentum 2012/4. 67, 74. Az Alaptörvénnyel szemben kritikus irodalom szemelvényei nyomán Pap András László azt a következtetést vonja le, hogy az Alaptörvény emberképe kirekesztő jellegű: Pap András László: *Az Alaptörvény preferenciáiról*. Magyar Jog 61 (2014/12), 686–698.

² 4/1993. (II. 12.) AB hat.

³ Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest 2011, 181.

¹ Tóth Gábor Attila szerint „...az Alaptörvény szövege a katolikus-keresztény államiságot mint normatív programot jeleníti

eseti értelmezése egy-egy vonatkozásban alakítható alkotmánymódosítással: ez még nem jelenti az alkotmányosság végét.⁴ Azonban reálisan számot kell vetni az-
zal, hogy az alkotmányozó (alaptörvény-módosító) nem biztos, hogy eléri célját: egyrészt nem láthatja előre a jövőben még felmerülő értelmezési kérdéseket, másrészt ahogy az eredetinek, úgy a módosított alkotásnak sem ura többé az alkotó. Olyan alkotmányszöveg nem készíthető, ami ne kelne önálló életre. Nem zárható ki, hogy egyes rendelkezések utóbb olyan értelmezést nyernek, olyan eredményre vezetnek, mellyel a javaslatot eredetileg megfogalmazó képviselő nem számolt. A józan ész, a közjó, az erkölcs, a gazdaságosság, mint jogértelmezési szempontok elkerülhetetlenné teszik, hogy az eddigi (szinte) kizárólagosan a tételek jogra támaszkodó jogalkalmazó gondolkodó módon ne kívágyjon az értelmezés kalandjának. A tévedés kockázatát itt is vállalni kell, a jogalkalmazó nagykorú, és a jogalkotó már nem foghatja a kezét.

Bár az Alaptörvény merész újításokra – pl. a választójog kiskorúakra történő kiterjesztésére – nem vállalkozott, az alkotmányozás keretét meghatározó válság elkerülhetetlenné tette a kudarc lehetőségét is vállaló kísérletező útkeresést. Példa lehet erre az adóssághű vagy a GMO-mentesség alkotmányos szintre emelése. Nem zárható ki, hogy az államadósság csökkentésére irányuló szabályok [így Költségvetési Tanács 44. cikk (3) bekezdésben rögzített vétőjoga] a jövőben esetleg sajátos politikai következményeket hoznak. Annak rögzítése, illetve megvalósítása, hogy az állam kötelessége elősegíteni a határon kívül élő magyarok közösségi önkormányzatainak létrehozását [D] cikk] elkerülhetetlenül kockázatokkal is jár. Ugyanakkor az új megoldásokkal vállalt új kockázatok kisebbnek tűnnek, mint az a már megtapasztalt, biztos kár, amit adott esetben az államadósság kezelhetetlen méretűvé duzzadása, vagy a kisebbségi sorba került magyar közösségek felmorzsolódása jelent. Ahogy a hagyomány, úgy az új utak keresése sem elkerülhető, és mindkét irány hordoz veszélyeket, a megosztás és a kudarc veszélyét. Értelmesen nem alkotmányozhat az, aki e veszélyekkel nem vet számot és nem vállal kockázatot.

Az Alaptörvény nem hoz újdonságot az alkotmányosság értékei tekintetében (legfeljebb a megfogalmazást teszi egyértelművé, pl. a hatalom megosztásának a korábbi szövegben kifejezett módon nem szereplő elve esetében). Az alkotmány mögötti értékek és a normaszöveg közötti kapcsolat viszont sokkal erőteljesebbé vált. Azzal, hogy az Alkotmánybíróság a posztambulumban szereplő „egységes” szó nyomán az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseinek nem átmeneti jellegű rendelkezései vonatkozásában végzetes következtetésre jutott,⁵

egyértelművé tette, hogy a Nemzeti hitvallás is normatív erővel bír, nem pusztán értelmezési háttérként hívható fel.⁶ Mivel az értékek nem mindig tűrik el, hogy (változó) paragrafusokba (vagy akár cikkebbe) szedjék őket, a (természetjogi) gondolkodás sem nélkülözhető. Az elmúlt évek azt is mutatták, hogy a normaszöveg néha meglepő változásai és az Alkotmánybíróság néha nem minden tekintetben meggyőző érvelése mögött talán egy mélyebb, megszokott sémáink újragondolását igénylő változás zajlik.⁷

2. A hagyomány szerepe

Az a több évtizede tartó kulturális válság, melynek gyökere a hagyomány szerves és értő továbbadásának megroppanása (a nyugati világban 1968, ennek jelképerejű megnyilvánulása), világosan érződik az alkotmányozás keretein. Az Alaptörvény kísérlet a megszakadt hagyomány talán még fellelhető elemeinek megragadására. Míg egyes érzékeny kérdésekben Magyarországon vitathatatlan az egység (így abban, hogy házasság azonos nemű személyek között nem jöhet létre), más kérdésekben a ma már nem mindenki számára evidens hagyomány restaurálására törekszik az alkotmányozó (így pl. a Szent Korona szerepe vonatkozásában). Természetes, hogy az ilyen törekvésekre eltérő módon rezonálnak a közösség különböző tagjai. A megszakadt hagyomány keresése más területeken is meglepetéseket hordozhat: a példák sora az önkormányzati heraldikától a sajátos gesztusokig terjed, ahogy Dunaújváros kórháza 1991-ben Szent Pantaleon nevét vette fel, vagy 2007-ben az akkori budapesti városvezetés indokoltan látta, hogy a 4-es metró alagútépítő pajzsának megáldására papot hívjon. A hagyományhoz való viszony korántsem egységes, a politikai közösség kulturális identitása nem homogén. A legnagyobb közös osztó keresése mégis zsákutca lenne, ez a közös minimum olyan üres lenne, mint a késő Kádár-kor növényneveket favorizáló utcanévadásai. Egészséges viszonyokat feltételezve az örökség többlet-tartalmakat hordozhat a közösség egyes részei számára, azonban nem rekeszti ki azokat sem, akik e többlet-hez ellenségesen vagy közömbösen viszonyulnak. A Himnusz első sora ebből a szempontból szerencsés példa: e sorok úgy kötnek össze minden magyart, hogy egyesek (így az Istenben hívők) számára többlet-tartalommal is bírnak, azonban a hagyomány ereje által ez a sor a vallástalanokat sem rekeszti ki, nem teszi őket másodrendű polgárokká. A kontextus ismerete nélkül az megidézett verssor értelmezése lehetetlen:

⁵ 45/2012. (XII. 28.) AB hat.

⁶ Varga Zs. András: *Túl a jogállamiságon*. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando: Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest: Szent István Társulat, 2014. 687–698.

⁷ Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről*, Gondolat Kiadó, Budapest 2012, 108.

⁴ Az Amerikai Egyesült Államokban példa lehet erre a Religious Freedom Restoration Act (42 USC 2000bb), vagy akár Németországban a Szövetségi Alkotmánybíróságnak az Európai Parlamenti választásoknál alkalmazott bejutási küszöböt megsemmisítő határozatát követő első reakciók – itt végül az alaptörvény módosítása elmaradt.

ahogy az is joga kívüli kérdés, hogy – világnézettől függetlenül – az „Isten éltesse!”, mint születésnapra köszöntés idegen nyelvekre fordítva nélkülözné az eredeti áldó fordulatot.

Alapvetően ésszerű, hogy az alkotmányjogi keret minél inkább építsen azokra a jogot megelőző értékekre, melyek a nemzeti közösség kohézióját biztosítják – hiszen tudjuk, hogy az állam maga nem képes ezeket az értékeket se létrehozni, se fenntartani.⁸ Viszonyunk ezen értékekhez – hagyományhoz, a jogrendszer mögötti antropológiai kérdéshez – nem közömbös. A tételes alkotmányos normák (így az alapjogok) eddig is rendelkeztek értéktartalommal, ugyanakkor 1990 óta az Alkotmány nem hivatkozott kifejezett módon a mögöttes álló értékre, és az Alkotmánybíróság is kerülte azt, hogy az Alkotmány értékrendjére hivatkozzon – közben tudatosan törekedett arra, hogy az Alkotmány értéktartalmát kibontsa és sürgette, hogy az Alkotmány értékrendje átjárja a társadalmat.⁹

Értékek hangsúlyos, konkrét normáktól elkülönült nevesítésével – az Alaptörvény újdonságot hozott, és időt igényel, hogy pl. a hűség, a hit és a szeretet értékeinek alkotmányjogi tartalmát feltárjuk. Nem csak szerepcse, hanem tudatos munka kérdése is, hogy a megjelenített értékek és a hagyomány megoszt vagy egyesít.

A hagyomány néhol már nem eredeti formájában jut el hozzánk. Így augusztus 20-át az Alaptörvény nem csak az államalapító Szent István király emléknapijának tekinti, hanem sajátos módon az államalapítás emléknapijának is (míg a katolikusok Szent István király halálának évfordulóján mennyei születésnapjára emlékeznek, a cukrászok Magyarország születésnapjára sütnék tortát – egy évezred távolából a két esemény közötti 38 év valóban nem sok). Az ünnep lényegét tekintve eltérő egyházi és alkotmányos szerepe is jól mutatja, hogy nincs szó arról, hogy az Alaptörvény a keresztény (adott esetben katolikus) megközelítést magáévá tenné. Sőt, ellenkezőleg: talán a távoli bíráló számára nem is észrevehető módon saját, állami szempontjai szerint új, önálló, az egyházi tartalomtól igen élesen elváló értelmezést ad az ünnepnek. Ez tehát éppen annak példája, hogy az alkotmányozó nem keresztény hagyomány, hanem az államiság szempontja felől közelít.

3. Az állam semlegességének kérdése

Az állam semlegességének kérdése új módon merül fel az Alaptörvény nyomán. A semlegesség elve a korábbi alkotmányszövegben sem szerepelt: a vallásszabadság ügyében született alkotmánybíróági alaphatározat előzménye a közösség elleni izgatással kapcsolatos

ügy volt, ahol az Alkotmánybíróság a következőket állapította meg: „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek, amelyet az Alkotmánynak az 1990. évi XL. törvénnyel való módosítása azzal fejezett ki, hogy törölte az Alkotmány 2. §-ából az 1989 októberében – éppen a pluralizmus példaként – szerepeltetett fő eszmei irányzatokat is.”¹⁰ A volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezése – az egyházak sajátos kezelésének alkotmányossága – kapcsán fejtette ki az Alkotmánybíróság, hogy „Az államnak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie.”¹¹ Az Alkotmány 60. § (3) bekezdése – más alkotmányi rendelkezések mellett – kifejezetten előírja és garantálja az állam vallási semlegességét. A vallási-világnézeti kérdésekben semleges állam nem azonosulhat semmilyen vallással vagy világnézettel, és intézményesen nem fonódhat össze vallás vagy más világnézeti vonatkozásában elkötelezett szervezetekkel. A semlegesség e megközelítése szerint az elválasztott működés mögöttes elve, nem pedig következménye.

A semlegesség nem jelent közömbösséget: a semleges állam nem értékmentes állam, nem „légüres térben” él (az állam semlegességének értékelvű bírálata legtöbb esetben azonosnak véli a két fogalmat). A világnézeti kérdésekben közömbös állam a semlegességen túlmenve nem venne tudomást polgárai életének vallási vonatkozásairól, igényeiről. Ezzel az ilyen igényekkel nem rendelkezőket óhatatlanul privilegizált helyzetbe hozná. A semlegesség magyar alkotmányjogi értelme alapján azonban a pozitív és a negatív vallásszabadság egymással egyenrangú, azaz egyik sem tekinthető alapesetnek, melyhez képest a másik kivételt képezne.¹² A semlegesség tehát semmiképpen sem ideológia: nem egy semleges világnézetet képvisel az állam, hiszen ha létezne semleges világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania. Sokkal inkább a különböző világnézetű emberek együttélésének technikájáról van szó, mely minimalizálni igyekszik a különbözőségekből fakadó terheket az egyének és a közösségek számára: az azonosulás kerülése révén senki sem kerülhet olyan helyzetbe, hogy meggyőződése miatt „másodosztályú” állampolgárrá váljon. Ahogy azt a liberális megközelítés is elismeri: a semlegesség az államot köti, míg az egyénnel szemben csak a tolerancia várható el.¹³

Az állam világnézeti semlegességével kapcsolatos további felvetés szerint a világnézeti semlegesség alkotmányos alapelvéből általánosan semleges állami közpolitika következik, mely szerint az államnak kerülnie

⁸ Ez következik a „Böckenförde-Diktumból” is: „*Der freiheitliche, säkularisierte Staat lebt von Voraussetzungen, die er selbst nicht garantieren kann.*” Böckenförde, Ernst Wolfgang: *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. 1976, 60.

⁹ Sólyom László: *Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények*, in S. L.: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 140, 144.

¹⁰ 30/1992. (V. 26.) AB hat.

¹¹ 4/1993. (II. 12.) AB hat.

¹² 4/1993. (II. 12.) AB hat.

¹³ Kis János: *Az állam semlegessége* (Budapest: Atlantisz 1997) 73. Kis János: *Az állam semlegessége. Újabb nekifutás*. Fundamentum 2011/3, 5–22.

kellene az állásfoglalást minden olyan kérdésben, melyben nincs teljes társadalmi konszenzus, a társadalom befolyásolása pedig nem legitim állami törekvés.¹⁴ Más megközelítés szerint azonban a semlegesség a magyar alkotmányjogban csak konkrét vonatkozásokban értelmezhető.¹⁵ A semlegesség elve az alkotmányjogba nem az amerikai szociológiai-filozófiai gondolkodásból¹⁶ került be, hanem sokkal inkább a német jogi gondolkodásból.¹⁷ Magyarországhoz hasonlóan Németországban is az alkotmánybírói gyakorlat vezette be a fogalmat, kimondva, hogy az államnak, „mint minden polgár otthonának” semlegesnek kell lennie.¹⁸ Ez a semlegesség azonban semmiképpen nem zárja ki a határozott érték- választásokat sem az állami egyházjog, sem a család- jog vagy éppen az adópolitika területén. A vallási-világné- zeti semlegesség alkotmánybeli alapja egyrészt az el- kötelezettség hiánya, másrészt a vallásszabadság, a diszkriminációmentességgel összefüggésben. Alapvető kérdés, hogy az Alaptörvény fenntartja-e az állam vi- lágnézeti semlegességének elvét.

A vallásszabadság, mint alapvető jog megfogalma- zása nem változott az 1989-es szöveghez képest. Újdons- ság ugyanakkor, hogy az Alaptörvény új megfogalma- zással közelít állam és egyház viszonyához: nem az állam és az egyház elválasztott, hanem különvált mű- ködését rögzíti, és fontos többletként kimondja, hogy az egyházak önállóak, az állam pedig a közösségi célok érdekében együttműködik velük. Amikor egyházak közfeladatokat vállalnak át (oktatás, egészségügyi vagy szociális ellátás), nem valamiféle megtűrt, kiegészítő sze- replők: az államnak alkotmányos kötelezettsége az, hogy a közös érdekében együttműködjön az egyházakkal. Az egyházi önállóság kiemelt megfogalmazása jól jelzi azt, hogy a mai alkotmányozó – szemben a különválasztást célul kitűző 1949-essel – nem az államot kívánja véde- ni az egyháztól, hanem az egyházat, a vallási közössé- geket az államtól, a közhatalom illetéktelen beavatko- zásaitól. Az Alkotmánybíróság 4/1993. (II. 12.) AB határozata az egyházak társadalmi szerepvállalásával kapcsolatban kifejezetten jelezte, hogy „az elválasztás nem ellentét az együttműködéssel, még ha ez rigoró- zus garanciák között is folyik.” Az Alaptörvény tehát érdemi változást nem hoz az elmúlt két évtized alkot- mányos helyzetéhez képest.¹⁹ Nem pusztán technikai jellegű újdonság az is, hogy a jövőben nem a lelkiisme-

reti- és vallásszabadsággal kapcsolatos kérdések általá- ban, hanem csak az egyházakra vonatkozó részletes szabályok meghatározásához kell sarkalatos törvény (más kérdés, hogy az Alaptörvényt végrehajtó sarkalatos tör- vény végül említ néhány általános tételt is a vallássza- badsággal kapcsolatban, azonban éppen ezekre nem vonatkozik a sarkalatossági záradék).

4. Keresztény örökség? Semlegesség és retorika

A Nemzeti Hitvallás előtt megidézett Himnusz – an- nak első sora – nem hagyományos invocatio Dei: az alkotmány nem Isten nevében születik meg (ahogy pl. a görög, az ír vagy a svájci alkotmány). Ami külföldi érdeklődők számára magyarázatra szorul, az minden magyar számára idézőjelek nélkül is egyértelmű: egy olyan, az írott alkotmányszöveget megelőző utalásról van szó, mely a nemzet valamennyi tagját összeköti.²⁰ Az, hogy a hívő polgárok számára többlet-tartalmakat hordoz a Himnusz, nem rekeszti ki a nem hívőket, hogy a nemzeti összetartozás jelképével azonosuljanak, közös alapként fogadva el a közel kétszáz éves sorokat. Zlinszky János felvetése, mely szerint „a parancs cím- zettje nem utasítható a jogi szöveg által”²¹ inkább iro- nikus – egyben jól mutatja a normatív jelleg határait. Az első mondat szimbolikus jelentősége igen erős, jogi relevanciája azonban nem az.²²

Az Istenre utalás ugyanakkor nem lehet öncél: a ha- talom – adott esetben az alkotmányozó hatalom – vé- gességének elismeréséről van szó, ami így nem Istent (Ő aligha szorul rá), hanem az embert védi. Ez különö- sen egyértelmű a posztambulumban (bonni alaptörvényre emlékeztető) megfogalmazásában: „... Isten és ember előtti felelősségünk tudatában...” Nem arról van szó, hogy a közhatalom szakrális legitimitációt óhajtana, ha- nem arról, hogy saját korlátozott voltát és erkölcsi fele- lősségét elismeri.

A preambulum nem utal az államiséget megelőző korra, így nem a honfoglalást, hanem az államalapítást tekinti kiindulópontnak (a rovásírásos helységnévtáblák nem az Alaptörvény szellemiségéből erednek). Szent István, az Alaptörvényben említett egyetlen személy, és

²⁰ Ablonczy Bálint: *Az alkotmány nyomában*. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel. Elektromédia 2011, 51–56.

²¹ Zlinszky János: *Észrevételek az új Alkotmány „hűsvéti” szövegéhez*. Kubovicsné dr. Borbély Anett – Téglási András – Virányi András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bi- zottsága, Budapest 2011. 26, 27.

²² Horkay Hörcher, Ferenc: *The National Avowal*. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, András Zs. (szerk.) *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. Clarus Press – National Institute of Public Administration. Dublin 2011, 25, 34. Horkay Hörcher Ferenc: *A Nemzeti hitvallásról*. In: Jakab András, Körösenyi András (szerk.) *Alkotmányozás Magyarországon és máshol: politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Budapest, 2010. dec. 20-án rendezett konferencia szerkesztett anyaga. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 2012. pp. 287–309.

¹⁴ Így Kis János hivatkozott tanulmánya szerint.

¹⁵ Paczolay Péter: „Az állam semlegességének mítosza?” Po- litikatudományi Szemle 1993/3. 129, 135.

¹⁶ Györfi Tamás: „Az állam semlegességének elve az alkot- mányjogban” JESZ 2003/3.; John Rawls: *Az igazságosság elmé- lete* (Budapest: Osiris 1998) 247.

¹⁷ Alkotmányjogi jelentését legátfogóbban Klaus Schlaich bon- totta ki, lásd Klaus Schlaich: *Neutralität als verfassungsrechtliches Prinzip vornehmlich im Kulturverfassungs- und Staatskirchenrecht* (Tübingen: Mohr Siebeck 1972).

¹⁸ BverfGE 12, 1 (5)

¹⁹ Balogh, Zsolt – Hajas, Barnabás: *Rights and Freedoms*. Csink, Lóránt – Schanda, Balázs – Varga, András Zs. (szerk.) 65, 72.

a keresztény Európa felhívása Nemzeti hitvallás felütése. Az első preambulum-bekezdés utolsó mondata kifejezetten elismeri a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Nincs ugyanakkor szó arról, hogy a kereszténység államvallássá válna – más, megbecsült vallási hagyományokhoz képest az alkotmányozó egy történelmi tényről ismer el, és ezt a nemzet, az alkotmányozó közösség szempontjából teszi. Azaz nem a kereszténység, mint vallás méltatásáról van szó, nem is a keresztény hit jelenlegi társadalmi szerepéről, hanem a kereszténységnek csak a nemzeti történelemben betöltött, meghatározó szerepéről. A kereszténység ezen szerepe ténykérdés: nélküle nincs magyar államiság, nincs magyar történelem.²³ Ugyanakkor a kereszténységnek nem csak nemzetmegtartó szerepe és nem csak hagyománya van – az örökség ennél gazdagabb és a kereszténység szerepe ma is jelen van. Az Alaptörvény hallgatása beszédes, a Nemzeti hitvallás megáll a keresztény örökség részleges felhívásánál. Míg történelmi vonatkozásban a kereszténység kiemelése nem vitatható, napjaink vonatkozásában nem sugallható az, mintha a kereszténység szerepe kizárólagos lenne – ahogy preambulum ezt nem is teszi. A preambulum csak vallási hagyományok előtt hajt fejet, a vallástalan hagyomány elismerése éppúgy hiányzik,²⁴ mint a vallás jelenlegi szerepének elismerése. A szövegből nem olvasható ki az Alaptörvény elköteleződése a vallás és a vallási közösségek jelenlegi szerepével kapcsolatban, így a család és a nemzet között vagy mellett, az együttélés más közösségeit – köztük az egyházakat – nem említi.

Többen a Szent Koronát is vallási, szakrális tartalommal bíró jelképnek tartják.²⁵ Szent Istvántól Boldog IV. Károly királyig számos királyunkat a Katolikus Egyházban vallásos tisztelet övezi, azonban maga a korona nem vallási tisztelet tárgya. Azaz tisztelete nem vallási, hanem közjogi jellegű,²⁶ nem egy ereklyét ruház fel közjogi jelentséggel a törvényhozó, hanem egy közjogi hagyomány tiszteltét fejezi ki. Tagadhatatlan, hogy ez a közjogi hagyomány megelőzi a szekularizációt, az egyház és az állam elválasztását, ugyanakkor a hagyomány a tételes alkotmányjogot nem írja felül, így a sem a vallásszabadságra, sem az államformára vonatkozó rendelkezéseket.²⁷ A zsidó-keresztény megközelítés

egységes abban, hogy Isten az egyetlen Úr, akit vallásos imádat illet, az állam vallási jellegű tisztelete (ami sok tekintetben az Amerikai Egyesült Államokat jellemzi) aligha egyeztethető össze a keresztény hagyománnyal. A Szent Korona felhívása a Nemzeti hitvallásban nem vallási jellegű, hanem közjogi-történelmi utalás.

5. Keresztény tartalom? Semlegesség és az érzékeny témák

Az Alaptörvénnyel kapcsolatos, tárgyyszerűségtől leginkább elrugaszkodott kritikák a „kultúrharcos” témák körül fogalmazódtak meg.²⁸ Ugyanakkor éppen az etikailag érzékeny kérdésekben nem állítható, hogy az Alaptörvény a keresztény megközelítéshez érdemben közelített volna a korábbi alkotmányszöveghez képest. Inkább arról van szó, hogy az Alaptörvény rögzít néhány olyan, alapvető tételt, melyeket az Alkotmány értelmezésével az Alkotmánybíróság még az 1990-es években kimondott. Ahogy ilyen kérdés az, hogy az állam köteles a magzati élet védelmére, úgy az is e kérdések közé tartozik, hogy a házasság csak férfi és nő között jöhet létre.²⁹ E kérdésekben nincs változás a korábbi alkotmányjogi helyzethez képest, az újdonság az, hogy immár maga az Alaptörvény, kifejezett módon említést tesz róluk.³⁰

Minden szempontból alapvető jelentőségű kérdés – és a figyelem első számú célpontja – az abortusz kérdése, a magzati élet védelmének említése. Meg kell állapítanunk, hogy éppen ebben a kérdésben nem hoz érdemi változást az Alaptörvény a korábbi alapjogi helyzethez képest: az Alkotmánybíróság húsz évvel ezelőtt megfogalmazott első abortusz-határozata³¹ által megnyitott úton, illetve a nyomában alkotott, lényegét tekintve máig változatlan törvény³² nyomain jár az alkotmányozó, amikor különbséget tesz emberi és magzati élet között. Ebben a tekintetben a 2010. decemberi alkotmánykonceptióhoz képest („Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.”) visszalépés történt, hiszen az eseti bizottság által kidolgozott koncepció egyértelművé tette, hogy a fogantatással az emberi élet kezdődik, másként: a megfogant embernek joga van a védelemre. A végleges szöveg úgy hoz formai újdonságot, hogy a tartalmi helyzet alapjogi szempontból ne változzon: említi a magzati életének védelmét, ezt az ember életéhez való jogát védő II. cikkben teszi, de az ember-magzat szóhasználat kettőssége éppen azt fejezi

²³ „A magyar szellemi élet születése egy nap történt megkeresztelésével. A magyar kultúra eredendően keresztényi kultúra, mint az Egyház legidősebb lányáé, a franciáé, és nem „megtért” kultúra, mint a germán népeké. Ezért vissza és komikus minálunk minden olyan törekvés, mely német mintára kultúránk kiteljesedését kereszténység előtti, nem látható ősutakon keresi.” Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. 10. kiadás. Magvető, Budapest 1992, 29.

²⁴ Jakab 181.

²⁵ Radnóti, Sándor: *A Sacred Symbol in a Secular Country, The Holy Crown*. Tóth Gábor Attila (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation*. Central European University Press, Budapest–New York, 2012, 85, 102.

²⁶ Tomcsányi Mór: *Magyarország közjoga*, Budapest, Károlyi Magyar Egyetemi Nyomda 1932. 245.

²⁷ A „Szent” törlése nem lenne kevésbé abszurd, mint amit a

cenzor Édesapám egy korai tanulmányával tett, a szentjánosbogarát jánosbogárra javítva.

²⁸ Arató András – Halmi Gábor – Kis János (szerk.): *Vélemény Magyarország Alaptörvényéről*. Fundamentum 2011/1, 63, 66–67.

²⁹ 14/1995. (III. 13.) AB hat. Később a 65/2007. (X. 18.) AB hat. is megerősítette a házasság intézményének meghatározását.

³⁰ Jakab 194, 204.

³¹ 64/1991. (XII. 17.) AB hat.

³² 1992. évi LXXIX. tv.

ki, hogy a védeni rendelt magzatot nem tekinti embernek, emberi jogok alanyának.³³ A magzat-fogalom megjelenése – talán az alkotmányozó szándékától függetlenül – gyengíti a következetesen egységes ember-fogalmat, melyért az Alkotmány alapján között Lábady Tamás szót emelt.³⁴ Az Alkotmánybíróság első abortusz-határozata alapján, ha a törvényhozó nem ismeri el emberi személynek a magzatot (ahogy ez az evidencia ellenére történt), egyensúlyi helyzetet kell létrehozni a nő önrendelkezési joga és az állam életvédelmi kötelezettsége között. A második abortusz-határozat³⁵ lényegében azt állapította meg, hogy a „magzati élet védelméről” szóló törvény egyoldalúan az önrendelkezési jogot helyezte előtérbe. Az ezt követő törvénymódosítás csekély mértékben erősítette az életvédelem oldalát, azonban semmiképpen nem beszélhetünk hatékony életvédelemről, az ellensúly maradt formális. Azaz a jelenlegi gyakorlat a korábbi alkotmányos rendelkezések alapján sem volt védhető, azonban önmagából az Alaptörvényből (vagy akár a következetesebb decemberi bizottsági szövegből) nem következik szükségszerűen az abortusz szabályozásának szigorítása. Ettől eltérő kérdés, hogy adott társadalmi közfelfogás mellett indokolt-e a magzatelhajtás szélesebb körben történő büntetése, a közjót szolgálná-e a büntetés, vagy a büntetéssel való fenyegetés. Elvi szempontból mindenképpen világosabb helyzetet jelent a németországi szabályozás, ahol a terhességmegszakítás főszabályként jogellenes, azonban a törvényben meghatározott esetekben és eljárás nyomán nem büntethető.

A házasság vonatkozásában a különműködés rögzítése éppen a homoszexuális kapcsolatok emancipációjának visszahatása – korábban ez fel sem merült [L] cikk]. A deklaráció fölöslegesnek tűnhet az Alkotmánybíróság 1995-ös élettársi kapcsolatokra vonatkozó határozata tükrében, hiszen ez rögzíti, hogy házasság csak férfi és nő között jöhet létre.³⁶ Azonban a határozat indokolásában az Alkotmánybíróság a házasság „kultúránkban és jogunkban hagyományosan” kialakult intézményéről szól, ami nyitva hagyja a lehetőséget, hogy később (évtizedekkel később) az Alkotmánybíróság a társadalmi-kulturális változásokra tekintettel új tartalmat adjon a házasság intézményének. Azaz az alkotmányozót az óvatosság vezethette: egy ma meglévő, mégis több ország példája szerint veszélyeztetett konszenzust védő óvatosság.³⁷

Külön kérdés, hogy a házasság, mint életforma jogi

eszközökkel történő preferálása az állam kompetenciájába tartozik-e – nem közömbös az állam számára, miként alakítják magánéletüket polgárai? Álláspontom szerint nem pusztán hagyományok indokolják a házasság intézményének védelmét, és sem a házasság, sem a család intézményének alkotmányos védelménél nem a demográfiai szempont a meghatározó (igaz, hogy az állam rá van utalva a népesség reprodukciójára, és igaz az is, hogy a házaspárok több gyermeket vállalnak, mint az élettársi kapcsolatban élők, ez azonban önmagában nem oka a fokozott védelemnek). Önmagában az alkotmányos értéket jelent, hogy egy férfi és egy nő tartós életszövetségre lép, már a magánélet stabilitása is alkotmányos érték. A házasság (szemben az élettársi kapcsolattal) nem magánügy, az állam semlegességét nem sérti, ha magatartásmintákat alkotmányos szinten is preferál³⁸ – hagyva mindenki szabadságát arra, hogy saját döntései szerint alakítsa életét.

Az Alaptörvényben hangsúlyos szerepet kap a család intézménye, különösen a gyermekeket nevelő család; ebben a vonatkozásban akár gyakorlati szempontok is megjelennek, így pl. az, hogy az adóztatás mértékét a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell meghatározni. Ugyanakkor – szemben a 2010. decemberi alkotmánykonceptióval – az Alaptörvény nem a házasságon alapuló családot védi, hanem a család reprodukciós szerepét emeli ki („a nemzet fennmaradásának alapja”). Több etikai parancs megjelenik a normaszövegben, így a közösségért való felelősség (a képességeknek és a lehetőségeknek megfelelő munkavégzés), a tulajdonból származó társadalmi felelősség, vagy a nagykorú gyermekek kötelezettsége arra, hogy rászoruló szüleikről gondoskodjanak. Ha a család vonatkozásában a keresztény családkép megjelenését keressük, úgy tűnik, hogy a családok védelméről szóló törvény szemlélete szinte ellenpontozza az Alaptörvény a nemzet és család reprodukciós szerepét hangsúlyozó megközelítését („Az állam – önmagukban vett méltóságuk és értékük miatt is – védi a családot és a házasság intézményét.”)³⁹. A két dokumentum összehasonlító elemzése az eltérő terjedelem és részletesség miatt sem lehetséges, a kulcsmondatok alapján azonban annyi megállapítható, hogy az egyházak által hordozott értékrendhez a törvényi megfogalmazás áll közelebb.

Sok ország, állam alkotmányi szinten határozza meg a családra vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket és a család fogalmát. Szemléletes az ír alkotmány, amely szerint „[a]z állam elismeri a családot mint a társadalom természetes, elsődleges és alapvető közösségét, és mint elidegeníthetetlen és sérthetetlen jogokkal rendelkező erkölcsi intézményt, mely a pozitív jognál előbbvaló és felsőbbrendű” (41. cikk). Szintén egyértelműbb megfogalmazást találunk a lengyel alkotmányban: A Lengyel Köztársaság védi a házasságot, mint férfi és nő szövet-

³³ Balogh – Hajas 20.

³⁴ Párhuzamos indokolás: 64/1991. (XII. 17.) AB hat., különvélemény: 48/1998. (XI. 23.) AB hat. Eltérő álláspontot képvisel Hámori Antal, aki szerint a magzati élet védelme erősödött az Alaptörvénnyel: Hámori Antal: *A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás)*, Magyar Jog 59 (2012) 17.

³⁵ 48/1998. (XI. 23.) AB hat.

³⁶ 14/1995. (III. 13.) AB hat.

³⁷ Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Szent István Társulat, Budapest 2011, 58–64.

³⁸ Varga Zs. András: *A közigazgatás feletti kontrolleszközök általános áttekintése*. Jog – állam – politika III (2011) Különszám 37, 49.

³⁹ 2011. évi CCXI. tv. 1. § (1)

ségét, valamint a családot, az anyaságot és apaságot (18. cikk). Nyilván a házasság intézményét azonos nemű párok számára is kinyitó nyugati törvényhozás vezette az alkotmányozót annak rögzítésére, hogy a házasság csak egy férfi és egy nő között állhat fenn. Emellett az Alkotmány rögzíti, hogy a mezőgazdaság alapja a családi gazdaság (23. cikk), hogy őrizetbe vétel esetén a családot értesíteni kell (41. cikk), és az állami szociálpolitikának mindenekelőtt a család javát kell szem előtt tartania (71. cikk). Az olasz alkotmány is természetes egységként ismeri el a családot, melynek alapja a házasság (29. cikk) – az alkotmányozáskor aligha gondolt valaki is arra, hogy azonos neműek is házasságot kívánnának kötni. A köztársaság elősegíti a családalapítást, és külön intézkedésekkel segíti a nagycsaládokat. A nők egyenjogúságát a munka világában úgy kell biztosítani, hogy lényeges családi kötelezettségeiknek is eleget telessenek (37. cikk). Az egyenjogúság álszeméremtől mentes, ma már szinte politikailag inkorrektnek tűnő megfogalmazása férfi és nő eltérő családi szerepéből indul ki.

Az élethez való jog és a házasság, valamint a család védelme szempontjából az Alaptörvényről nem mondható, hogy a meghatározó felekezetek hitelvi álláspontjához közelebb került volna.⁴⁰ A méltóság sérthetlenségének deklarálását konszenzus övezheti, ugyanakkor az alkotmányozó azzal a lehetőséggel már nem élt, hogy a méltóság fogalma körüli bizonytalanságot áthidalva a méltóság tiszteletben tartásához való jogra cserélje a méltósághoz való jogot, azaz e tekintetben úgy követi a korábbi alkotmányszöveg vitatható megfogalmazását, hogy az élethez és méltósághoz való jog inherens, „velészületett” volta is eltűnik a szövegből. E változásokat, illetve a változás hiányát nehéz lenne valamilyen vallási szempont érvényesüléseként látni. Bár e kérdés meghaladja e tanulmány kereteit, az alapjaiban változatlan államszervezetre tekintve az is megállapítható, hogy a Katolikus Egyház társadalmi tanításának kulcsfontosságú elve, a szubszidiaritás megvalósítása irányába sem tett lépést az alkotmányozó. Mindez nem jelenti azt, hogy keresztény értékek ne jelennének meg a normaszövegben, pusztán azt, hogy tartalmilag nem jelennek meg erőteljesebben, mint a korábbi Alkotmányban.

6. Következtetések

Az alkotmánynak többek között feladata, hogy értékeket rögzítsen, adott esetben, egy veszélyben forgó konszenzus fennmaradását próbálja szolgálni. Amikor az Alaptörvény az élet, a házasság vagy a család ügyében értékek felvállalására és védelmére törekszik, ezt úgy teszi, hogy az elmúlt két évtized alapjogi viszonyait, a kialakult egyensúlyokat nem bolygatja – újdonságot inkább a megfogalmazás ünnepélyessége, és nem a tartalom jelent.

Figyelemre méltó, hogy a lelkiismereti szabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény preambuluma (hasonlóan a közjogi érvénytelenség miatt megsemmisített⁴¹ 2011. évi C. törvény preambuluma) – kifejezetten hivatkozik a világnézeti semlegesség elvére. Ezzel a témakör szempontjából legfontosabb törvény összefüggésében teszi egyértelművé a törvényhozó, hogy a világnézeti semlegesség talaján áll. A nemzeti köznevelés rendszeréről szóló új törvény szintén a vallási, világnézeti szempontból semleges neveléshez való jog garanciáit rögzíti,⁴² míg az értéksemlegességet a törvény koncepciója határozottan elutasította.⁴³

A vallási-világnézeti semlegesség elvét az Alaptörvény nem említi – ahogy nem említette az Alkotmány sem.⁴⁴ Ugyanakkor az Alaptörvény szövege nem említ olyan elkötelezettséget, ami a semlegességet kizárná, az Alaptörvény igazolása nem tartalmaz vallási elemeket, és az alapjogok megfogalmazása, melyekből a semlegesség elve fakad (lelkiismereti és vallásszabadság, hátrányos megkülönböztetés tilalma), érdemben nem változott. Ezek nyomán megalapozottan nem állítható, hogy az Alaptörvényben is megjelenő kulturális identitás, az Alaptörvény erőteljesebb értékelkötelezettsége szakított volna a világnézeti semlegesség elvével, és az alkotmányértelmezés kialakult tételei ebben a vonatkozásban újragondolásra szorulóknak. Az állam világnézeti semlegességének elve és a kereszténység történelmi szerepének alkotmányos elismerése nem összeegyeztethetetlen.

⁴⁰ Pócsa Kálmán értelmezése szerint az Alaptörvény éppen kompromisszumos szöveg a nemzeti–konzervatív–közösségi és az egyetemes–liberális–individuális értékek között, e kompromisszum megfelelő értékelését a jelen hazai viszonyok azonban ellehetetlenítik. Pócsa, Kálmán: *Kontroverse Verfassunggebung mit Kompromisslösung? Text und Kontext des ungarischen Grundgesetzes*. Bos, Ellen – Pócsa, Kálmán (szerk.): *Verfassunggebung in konsolidierten Demokratien. Neubeginn oder Verfall eines politischen Systems?* Nomos, Baden-Baden 2014, 211–230.

⁴¹ 164/2011. (XII. 20.) AB hat.

⁴² 2011. évi CXCV. tv. 74. § (3) bek.

⁴³ <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/oktatasi-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-nemzeti-koznevelesrol-szolo-torveny-koncepcioja>

⁴⁴ Érdekes, hogy a másfél évtizeddel ezelőtti sikertelen alkotmányozási kísérlet során felmerült az állam világnézeti semlegességének kifejezett rögzítése, vö.: 119/1996. (XII. 21.) OGY hat.